

T T I P og TISA

Kunnskap om politikk
Temahefte 5 nr 4/16

«Kunnskap om politikk» er et tilbud fra Senterpartiskolen. Dette er små temahefter som tar opp aktuelle politiske temaer til fordypning og diskusjon i medlemsorganisasjonene, fylkeslag, lokallag, kommunestyregrupper, fylkestingsgrupper. «Kunnskap om politikk» er et fleksibelt studieopplegg, som kan tilpasses og brukes på flere måter. Temaheftene kan brukes selvstendig, eller de kan settes sammen til et studieopplegg som gjennomføres over tid.

Dette heftet handler om frihandelsavtalene TTIP og TISA, som begge er under press når forhandlingene etter planen går inn i avsluttende runder høsten 2016. Hefte forsøker å gi et lite overblikk over den omfattende problematikken rundt TTIP og TISA. Hva disse avtalene er, hvem som forhandler og hvilken betydning avtalene kan ha for Norge, er noen av spørsmålene som blir tatt opp. Det er lagt inn lenker i teksten til et utvalg av rapporter, nettsteder og artikler. Det er for øvrig mye godt stoff å finne på nettet til informasjon og fordypning – for den som vil lese mer.

Hefte er delt inn slik:

- Hva er TTIP?
- Hva er TISA?
- Kilder og lenker til mer informasjon

Tips!

Innmelding av kurs i Senterpartiskolen: Det er svært viktig å registrere studietimer. Derfor må alle kursaktiviteter meldes inn i Senterpartiskolen. Innmelding: www.senterpartiskolen.no Bruk studieplanen *Politisk arbeid i Senterpartiet* hvis heftet brukes som selvstendig studiearbeid. Kommunestyregruppene bruker studieplanen *Arbeid i kommunestyregruppa*.

Heftene i serien «Kunnskap om politikk» kan hentes fra www.senterpartiskolen.no

Antall studietimer og deltagere: For å få godkjent studieopplegg, må det være minst åtte **hele** klokketimer, og minst to deltagere, som er tilstede minst 75 % av tiden. En klokke time inkluderer pause. Tidsbruk kan variere, så her må dere selv justere tidsplan for gjennomføring. Det er tillatt å gjennomføre en liten del av studieopplegget elektronisk, ved bruk av telefon, Skype etc. Alle deltagerne må da være tilstede samtidig.

Frammøtelse og avslutning av kurs

Frammøtelse kan hentes her: www.senterpartiskolen.no

Listen sendes til efy@sp.no snarest etter at studieopplegget er gjennomført.

Kursbevis

Alle som gjennomfører studieopplegget (dvs. er til stede på minst 75 % av tiden) har krav på kursbevis. Kursbeviset kan bestilles fra Senterpartiskolen.

Spørsmål?

Ta kontakt med Senterpartiets Studieforbund, tel. 23 69 01 00/950 72 558

E-post: Elise Fylling, efy@sp.no eller Kristin Madsen, km@sp.no

Hva er TTIP?

«Att vara för ett frihandelsavtal där inte regeringar och demokratiska institutioner får begränsa företagens ageranden är vanvett. Tullfrihet kan man ju ha ändå.»

Johan Ehrenberg, svensk journalist.

Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) er en frihandels- og investeringsavtale som forhandles mellom EU og USA. Dersom partene kommer til enighet, blir dette den største handelsavtalen i verden. Frihandelsavtaler er ikke noe nytt, og handel over landegrensene er noe vi er helt avhengige av. Hvis vi ønsker å eksportere fisk, sjømat og andre produkter må vi også ta inn varer fra andre land. Men hva er egentlig TTIP? Og hvor står Norge og norske interesser i denne sammenhengen? Er en slik avtale god eller dårlig, nyttig eller farlig for deg og meg? Dette er spørsmål som det er vanskelig å besvare. Dels fordi forhandlingene er hemmelige, dels fordi Norge ikke er en direkte part i TTIP, og dels fordi vi ikke vet konsekvensene en slik avtale vil ha i framtida.

EU og USA startet forhandlinger om et transatlantisk handels- og investeringspartnerskap sommeren 2013. Norge deltar ikke i forhandlingene, det er EU og USA som er forhandlingsparter. Men disse forhandlingene omfatter mer enn vanlige frihandelsavtaleforhandlinger. Partene har indikert at TTIP vil omfatte markedsadgang for varer, tjenester og offentlige anskaffelser. Avtalen skal også omfatte markedsadgang og beskyttelse for investeringer. I tillegg skal TTIP omfatte regelverkssamarbeid mellom EU og USA med vekt på åpenhet, gjensidig godkjenning og harmonisering av tekniske regler og prosedyrer. Det skal også være et samarbeid om utvikling av globale regler og prinsipper.

Det er fortsatt uvisst hvordan en endelig TTIP-avtale vil se ut, og når forhandlingene vil være ferdigstilt. Kommisjonen forhandler på vegne av EU, mens United States Trade Representative (USTR) forhandler på vegne av USA. Et av problemene er nettopp at forhandlingene foregår bak lukkede dører. Offentligheten får i liten grad få innsyn i hva avtalen vil inneholde og omfatte, noe som har ført til debatt og stor folkelig motstand i flere europeiske land. Selv EU-parlamentarikerne får begrenset innsyn i forhandlingene. Noen blir allikevel tilgodesett med mer informasjon; nemlig næringslivsinteressene. Kommisjonen skjuler ifølge [forsker Martin Pigeon](#) sensitiv informasjon for offentligheten, som den ikke har noen problemer med å formidle til selskapene.

Formålet med forhandlingene er å stimulere handel og økonomisk vekst. Dette skal skje gjennom fjerning av tollbarrierer, kombinert med harmonisering av regelverk. Tollbarrierene mellom EU og USA er allerede lave, slik at forhandlingene i praksis vil dreie seg mye om harmonisering av regelverk, patenter og investorrettigheter. Kort sagt skal avtalen gi større sikkerhet for investorer, gjennom felles regler og standarder på ulike områder.

TTIP vil for eksempel kunne styrke investorenes rett til store kompensasjoner, hvis et lands miljømyndigheter velger å skjerpe sin miljølovgivning. Det er dessuten forskjeller i kultur for produktsikkerhet i USA og Europa. USA ønsker å få vekk den europeiske «før-var holdningen», hvor produkter ikke tillates før det er avklart hvorvidt de er skadelige for helse eller miljø. USA bruker det motsatt prinsippet, nemlig at det er lov til å selge produkter som ikke beviselig er til skade.

TTIP-forhandlingene er vanskelige, og det har vært liten bevegelse på mange områder som er viktige for EU. Dette gjelder for eksempel handel med tjenester, beskyttelse av produkter med geografisk opprinnelse slik som champagne og fetaost, markedsadgang for offentlige innkjøp samt regulatorisk samarbeid. USA på sin side er misfornøyd med lite fleksibilitet på områder som for eksempel handel med GMO, markedsadgang for jordbruksprodukter og fri flyt av data. Det er også problemer mellom EU og USA både når det gjelder dyrevelferd og tiltak mot antibiotika-resistens. Kjente eksempler fra mediene er diskusjonen om «klorkyllingen» - amerikanerne spiser kylling som vaskes i klor på slakteriet, for å unngå virus og bakterier. Slik kylling er ikke tillatt i Europa. Amerikanerne på sin side er lite lystne på å måtte ta imot europeisk storfekjøtt av frykt for kugalskap.

Klorkylling, kugalskap eller GMO? TTIP-forhandlingene inneholder mange spørsmål.

Foto: Morguefile

I mai 2016 ble det lekket en rekke dokumenter fra TTIP-forhandlingene, [TTIP leaks](#).

Det vises blant annet til et brev signert av 26 amerikanske senatorer til USAs egen forhandlingsleder, Michel Froman. I brevet omtales TTIP-forhandlingene som en mulighet til å «bryte ned barrierer». Europeiske reguleringer mot hormonbehandlet kjøtt og sprøytemiddel-grenser for frukt blir omtalt som slike regulatoriske hindre. Liv Signe Navarsete uttalte i den forbindelse følgende til Klassekampen: «*Dette bekrefter det vi har advart mot tidligere: TTIP handler ikke om å innføre nye og høyere standarder i reguleringsregimet. Tvert imot, det er et «race to the bottom». Det handler om å fjerne reguleringer ment å sikre europeiske borgeres folkehelse, miljø og arbeidstakerrettigheter.*»

[Klassekampen 20.05.2016](#)

Et av mange kontroversielle spørsmål i TTIP-forhandlingene er den såkalte investor-stat-tvisteløsning (ISDS). Denne løsningen, som forekommer i mange handelsavtaler gir private foretak mulighet til å saksøke stater hvis de mener at lover/reguleringer fører til at de får økonomisk tap.

ISDS har møtt [massiv kritikk](#), også fra tilhengere av en TTIP-avtale. Derfor har EU kommet med sitt eget forslag, det såkalte [Investment Court System \(ICS\)](#). EUs forslag skal «løse» voldgiftproblemet ved at tre dommere avgjør hele saken og de blir oppnevnt ad-hoc, med et fast globalt investeringstribunal. Også dette forslaget møter kritikk, fordi det i grunnen blir det samme som ISDS; et selskap vil fremdeles kunne saksøke et land utenfor nasjonale rettssystemer grunnet nye lover eller reguleringer som kan hindre fremtidig profit.

FN ekspert [Alfred de Zayas](#) viser til at investor-stat tvisteløsningsmekanismen ikke er forenlig med demokrati, rettsstatens prinsipper og menneskerettighetserkæringen. Han hevder at ISDS ført til det han kaller «chilling effect». Dette vil si at stater tenker seg godt om når det gjelder innføring av nye sosiale reguleringer eller beskyttelse av miljøet, av frykt for søksmål i milliardklassen. De Zayas mener også at EUs forslag ICS ikke er noe bedre da dette i bunn og grunn er de samme mekanismene. Derfor vil han fjerne både ISDS og ICS fordi disse hindrer utøvelse av demokrati og menneskerettigheter. Begrunnelsen hans er enkel: *«Vi har glemt hva oppgaven til staten er, og hva oppgaven til selskapene er, sier han. Hensikten til staten er å lage lover i offentlighetens interesse, og sette i gang tiltak som skal beskytte innbyggerne mot potensiell skade. Hensikten med et selskap er å ta kalkulert risiko for å oppnå profitt.»* Slik sett er spørsmålet om bruk av tvisteløsninger som ISDS og ICS bare gir selskapene større makt, på bekostning av at hensynet til både demokrati og menneskerettigheter settes til side.

Utenriks- og sikkerhetspolitikk

TTIP handler om noe mer enn fri handel og styrking av interessene til investorer. [NUPI-rapport 7/14](#) peker på at bakgrunnen for TTIP blant annet er at forhandlingene av nye WTO-avtaler. Disse forhandlingene stoppet praktisk talt helt opp etter den såkalte i 2008. Siden har finanskrisen og økonomisk stagnasjonen har både USA og EU måttet gjennomføre tiltak for å stimulere til vekst og arbeidsplasser. I tillegg har de internasjonale maktforholdene endret seg, slik at vestlige land har mistet noe av dominansen så vel politisk som økonomisk. Håpet er at TTIP skal bidra til at både EU og USA gjenvinner noe av sin tidligere betydning. TTIP må derfor også forstås i lys av andre politiske, og geopolitiske forhold fordi dette ikke bare handler om økonomi, men også om *økonomisk makt*. Den økonomiske makten i verden er gradvis forskjøvet fra nord og vest til sør og øst. Voksende økonomier og land i Asia utfordrer Vestens tidligere økonomiske og politiske dominans.

Dessuten er handel et viktig utenrikspolitisk virkemiddel. [Karoline Steiro](#) sier dette om TTIP-forhandlingene i en artikkel i Aftenposten tidligere i år: *«Den største utfordringen ligger imidlertid i det faktum at det er geopolitiske og utenrikspolitiske interesser, og ikke handelsøkonomiske forhold, som er de virkelige driverne bak avtalen.»* Verdenshandelen utenfor Vesten har hatt en kraftig økning. NUPI-rapporten nevner også det økende politiske spenningsnivået i Europa gjennom Russlands håndtering av Krim. Det pekes også på dialogen om Europas fremtidige energisikkerhet. Dessuten ser USA ut til å ha en viss interesse for å vende seg bort fra Europa, og mer mot Asia. USA har også en forventning om at Europa betaler mer for eget forsvar, og irriterer seg over kutt i europeiske forsvarsbudsjetter. Derfor er sentrale og viktige spørsmål knyttet hva som skal være *kjernen* i det transatlantiske samarbeidet videre framfor. I etterkant av det amerikanske presidentvalget i november 2016 er det dessuten et spørsmål om hvordan USA vil forholde seg til frihandelsavtaler i tida som kommer. Donald Trump har uttrykt sterk skepsis til frihandelsavtaler, og har i valgkampen flagget økt amerikansk proteksjonisme. Hvordan realpolitikken vil bli under en Trump-administrasjon, gjenstår å se.

TTIP og norske interesser

Via EØS-avtalen vil også Norge måtte innrette seg etter TTIP, uten å være part i forhandlingene. Dette kan være forhold som griper inn i, og endrer det politiske handlingsrommet. Eksempelvis vil norsk frihandel med fisk naturlig nok kunne bli møtt med krav om frihandel med landbruksprodukter. Handel med fisk og landbruksvarer er regulert i egne bestemmelser i EØS-avtalen. Energi blir en viktigere og viktigere handelsvare, og vi kan oppleve sterkt endrede konkurransevilkår både når det gjelder fisk og energi. De som er tilhengere av avtalen, mener TTIP vil gi økonomisk vekst og flere arbeidsplasser, både i EU og i USA. Motstanderne av avtalen hevder på sin side at avtalen vil gi næringsliv og pengeinteresser for stor makt, noe de frykter vil gå på bekostning av demokrati, forbrukerinteresser, arbeidsliv og miljøhensyn. Alt «hemmelighetskremmeriet» rundt avtalen bidrar heller ikke økt tillit blant motstanderne. Den folkelige motstanden er stor, noe som høsten 2016 har ført til alvorlige vansker i forhandlingsklimaet mellom EU og USA.

Selv om TTIP forhandles mellom EU og USA, vil Norge bli kraftig berørt dersom partene blir enige om avtalen. TTIP-landene har rundt 850 millioner forbrukere, og blir verdens største frihandelsområde dersom avtalen blir vedtatt. Den vil omfatte over 28% av internasjonal varehandel, og 46% av det globale bruttonasjonalproduktet. Drøyt 80% av norsk eksport går til TTIP-land, og rundt 70% av vår import kommer fra samme område. Økonomisk vekst i EU og USA vil kunne bli en vitamininnsprøying også i norsk økonomi, og gjennom EØS-avtalen vil Norge kunne nyte godt av mer felles regler og standarder. På den annen side er det mange som frykter at TTIP vil gi eksportører i EU bedre vilkår i USA enn norske. Samtidig vil norske eksportører miste fortrinn de har hatt i EU sammenlignet med konkurranse fra USA. Dermed kan norsk konkurransekraft bli svekket.

Det er grunn til være bekymret for landbruket og sjømatnæringen. Ifølge næringsminister Monica Mæland er det sannsynlig at konkurransesituasjonen for norsk fiskeeksport vil bli «betydelig forverret», siden Norge ikke har tollfrihet for fiskeeksport til verken EU eller USA. Mange organisasjoner, fra Norges bondelag til NHO Mat og drikke, frykter at TTIP-avtalen vil kunne ramme norsk landbruk og matindustri. Dels som følge av et endret regelverk, men også fordi norsk eksport vil få konkurranse. I tillegg vil det komme et økt press fra EU om tilsvarende handelsbetingelser som USA. Hvis TTIP-avtalen blir ferdigforhandlet, kan det bli aktuelt for Norge å forhandle en egen avtale med USA. I en slik avtale vil amerikanerne kreve redusert importvern.

[«Landbruket kan bli rasert av TTIP»](#), skriver Dagsavisen 3.11.2016. Dette er dagen etter at Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI) la fram rapporten [TTIP og Norge: Virkninger og handlingsvalg](#). Rapporten konkluderer med at Norge samlet sett vil ha en betydelig vekst med TTIP. Med unntak av landbruket, som vil bli den store taperen. Og da også med muligheten for at hele den norske næringsmiddelindustrien settes i spill.

Frihandelsavtaler har historisk sett vist seg å ofte love mer enn de kan holde. De ser også ut til å favorisere sterke næringsinteresser, noe som går på bekostning av andre samfunnsinteresser. Basert på innblikkene offentligheten har fått i de lukkede prosessene som har utformet TTIP-avtalen, er det liten grunn til å tro at dette ikke er tilfellet også denne gangen skriver Lars Gunnesdal, samfunnsøkonom i Manifest Analyse, i rapporten [Transatlantisk trøbbel fra 2014](#).

«I Senterpartiet har vi tro på at et godt samfunn er et samfunn med små forskjeller og god sosial, geografisk og økonomisk fordeling. Erfaringer vi har med tidligere handelsregimer, som EU og NAFTA (The North American Free Trade Agreement), er at disse i svært liten grad har lyktes med å sikre folk mer trygghet eller velstand.

- Vi anser det som helt usannsynlig at TTIP vil være en fordel for vanlige folk i Norge. Tvert imot tror vi avtalen vil skape større forskjeller, både sosialt og geografisk» [Liv Signe Navarsete i Stortingets spørretime 8.11.16](#)

«Når de gjensidige investeringene mellom EU og USA er så store som de er, tyder det ikke på at investorene ikke syns at de er lønnsomme innen rammen av dagens lovgivning. Når de likevel presser så hardt på, er det for å oppnå fordeler de ikke har i dag. Det vi står overfor, er rett og slett en maktkamp mellom konsern og samfunn. Det konsern kan vinne, er derfor makt til å sette til side demokratisk vedtatt vern om folkehelse, miljø og sosiale rettigheter både i arbeidslivet og i samfunnslivet for øvrig.»

(Dag Seierstad i Klassekampen 03.08.2013)

Hvor står TTIP-forhandlingene høsten 2016?

Nå vil Frankrike stoppe handelsforhandlingene med USA, skriver [Aftenposten](#) 30. august i år

- Mega-avtalen TTIP kan gå i vasken. I artikkelen blir den tyske økonomiministeren Sigmar Gabriel sitert: – *Jeg mener forhandlingene med USA i realiteten har brutt sammen, selv om ingen vil innrømme det.* Han peker på at partene etter 14 forhandlingsrunder fremdeles ikke er enige om et eneste av de 27 områdene avtalen skal inneholde. Etter forhandlingsrundene er fremdeles ikke stridsspørsmål rundt blant annet matsikkerhet og sosiale standarder ryddet av veien.

I Tyskland vokser skepsisen. Gjennom flere store demonstrasjoner har folk vist sin motstand, sist den 17. september i år hvor en kvart million mennesker deltok, iflg. [NRK](#) Det var også store demonstrasjoner i flere tyske byer i 2015. Den franske støtten til avtalen har blitt betydelig svekket, noe som kom tydelig fram da statssekretær og sjefsforhandler Matthias Fekl skrev følgende på Twitter: *«Frankrike krever at forhandlingene stanses»*. Med et Storbritannia vei ut av EU, forsvinner også en av de sterkeste pådriverne for avtalen. I Storbritannia er det for øvrig stor usikkerhet om hvordan en slik avtale vil slå ut, i prosessen med utmelding av EU-unionen.

Motstand til tross: TTIP-forhandlingene fortsetter, og mandag 3. oktober i år begynte nok en runde. Og avtalen er neppe i havn før Obama er ferdig med sin presidentperiode, slik planen opprinnelig var.

«Kontroversielle TTIP-forhandlinger går ind i 15. runde

Mandag begynder endnu en runde af forhandlinger om en stor og kontroversiel frihandelsaftale mellem EU og USA kaldet Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP). Omkring 80 embedsmænd fra EU-Kommissionen drager til New York for at forhandle med amerikanerne om en aftale, der allerede har mødt hård kritik i blandt andet Tyskland.

Den officielle plan har været at blive færdige med forhandlingerne, mens præsident Barack Obama stadig sidder i Det Hvide Hus. Det bliver dog stadig mere usandsynligt, erkender EU-Kommissionen. Særligt hvis den næste amerikanske præsident bliver republikanske Donald Trump, kan det rokke gevaldigt ved TTIP-båden. Han har profileret sig som en stærk kritiker af USA's handelsaftaler. Derfor vil EU-Kommissionen på ugens TTIP-møder forsøge at blive enige med amerikanerne om så meget fælles aftale-tekst som muligt. Håbet er, at jo mere man er enige om inden præsidentvalget i november, jo mindre vil en ny præsident bede om at få genforhandlet.»

[Hvad sker i EU? Altinget 03.10.16](#)

Spørsmål til diskusjon

TTIP er en svært omfattende avtale, hvor målet er blant annet å harmonisere tekniske reguleringer og standarder, å oppnå en gjensidig godkjenning av standarder, og samkjøre dokumentkrav. Det legges vekt på standarder innen helse, sikkerhet, forbruker-, arbeider- og miljøvern og kulturelt mangfold som hver side anser som nødvendig. Forhandlingspartene vil også se på områder som strekker seg lenger enn handel, og som kan være med på å bidra til et styrket multilateralt handelssystem. Dette kan være immaterielle rettigheter (IR), bærekraftig utvikling, handelsfasilitering, konkurransepolitikk, statseide foretak, energi og råvarespørsmål og kapitalbevegelser.

Alle land er avhengige av avtaler som regulerer handel over grensene. Hva mener dere kjennetegner TTIP, i forhold til andre handelsavtaler/tidligere handelsavtaler? Hvordan tror dere målsetningen for TTIP, slik det er vist til over vil kunne påvirke norsk arbeids- og næringsliv? Hvilke innvirkninger kan en handelsavtale som TTIP få på det norske samfunnet som helhet - over tid?

Hva er TISA?

«Forestill deg en verden der Coca-Cola eller McDonald's eier skolekantinene, en verden der pakistanske selskaper diskuterer med paraguayanske bedrifter om lønnen din eller hvor mange feriedager de vil gi deg i året, en verden der Hugo Chávez bare kan bli president i Venezuela hvis han aksepterer å styre som Tony Blair.» Raoul Marc Jennar, september 2014

TISA – Trade in Services Agreement – dreier seg om global handel med tjenester. Alle typer tjenester kan inngå, også offentlige tjenester knyttet til velferd, omsorg og utdanning. De 51 statene som forhandler om TISA-avtalen - Trade in Services Agreement - kaller seg i fullt alvor *Really Good Friends of Services*. Disse statene, som er blant verdens rikeste land kontrollerer til sammen rundt 70% av verdenshandelen med tjenester. Norge er en av statene som er med i TISA-forhandlingene.

TISA bygger på General Agreement on Trade in Services (GATS). Traktaten ble vedtatt i 1995, og inngår i Verdens handelsorganisasjon (WTO). TISA-forhandlingene er et resultat av manglende framdrift i WTO-forhandlingene, og TISA-forhandlingene foregår utenfor selve WTO-systemet. Formålet med TISA-avtalen er kort sagt økt liberalisering av tjenestehandel over landegrensene. Det foreligger blant annet et sterkt ønske om å fjerne alle såkalte «handelshindringer», som kan tenkes å forskjellsbehandle utenlandske og lokale tilbydere av tjenester. Slik vil avtalen gjøre det enklere for bedrifter som ønsker å eksportere sine tjenester til andre land. Landene som deltar i forhandlingene forplikter seg til å innføre regler som oppmuntrer til internasjonal konkurranse. Her skal utenlandske aktører ha like gode konkurransebetingelser som aktører innenfor eget land. For eksempel skal utenlandske selskaper fritt kunne konkurrere om drift av sykehjem og omsorgstjenester, dersom et land ikke har unntatt slike tjenester fra konkurranseutsetting.

TISA-forhandlingene omfatter i utgangspunktet de aller fleste tjenestesektorer. Det er allikevel noen unntak, da luftfartsrettigheter og ikke-kommersielle offentlige tjenester knyttet til rettsvesen, forsvar og trygdeytelser er unntatt. Landene kan imidlertid skjerme tjenesteområder fra å gi utenlandske tilbydere markedsadgang. For eksempel har Norge innledningsvis unntatt offentlige helse- og sosialtjenester, sykehus, utdanning på grunnskole- og videregående nivå, samt butikksalg av alkohol og tobakk. Vann, kloakk og offentlig transport er også unntak som det forhandles om. Det er altså verdt å merke seg at det skal *forhandles* om unntak i avtalen, da unntak fra tjenesteområdene også er del av forhandlingsgrunnlaget. Se [det norske åpningstilbudet i TISA-forhandlingene](#) på hjemmesiden til Utenriksdepartementet.

Norge vil legge både høyere utdanning, og en del helsetjenester inn under TISA, og dermed tilrettelegge for økt konkurranse på en rekke offentlige tjenester. Dette gjelder blant annet tannhelsetjenester, jordmortjenester, fastlegetjenester med mer. På disse områdene må Norge i så fall sikre markedsadgang, og gi full likebehandling av norske og utenlandske aktører.

Lekkasjer tyder dessuten på at TISA-avtalen kan gjøre det vanskeligere for myndigheter å unnta helsetjenester som inkluderes i avtalen. Hvis folkevalgte i fremtiden for eksempel ønsker å begrense profittmuligheter eller kvitte seg med internasjonale aktører, kan dette bli vanskelig å gjennomføre i praksis.

[I notatet TISA-avtalens konsekvenser for helse- og omsorgstjenester i Norge](#), viser Ebba Boye til lekkasjene fra forhandlingsdokumentene. Hun peker på at TISA-avtalen ikke handler om tradisjonell avregulering, men heller en *omregulering*. Alle reguleringer som på noe vis kan sies å forskjellsbehandle nasjonale og utenlandske aktører forbyr, skriver Boye. Avtaleteksten inneholder svært detaljerte og omfattende regler, som vil begrense myndighetens mulighet for å regulere tjenestemarkedet. Boye peker videre på at *«Premissene for omreguleringen ligger tett opptil behovene til internasjonale selskaper og investorer. Selskapene får et omfattende sett av rettigheter for sin virksomhet slik at de skal tørre å investere i nye land, og slippe «politisk risiko», men mange av disse rettighetene går på bekostning av politikernes handlingsrom og demokratiet.»* (Boye 2016 s, 3)

TISA-avtalen er ifølge David Dayen [«Den mest skremmende handelsavtale ingen vil snakke om»](#), jfr. New Republic (4.6.2015) da [WikiLeaks publiserte](#) dokumenter fra de strengt hemmelige TISA-forhandlingene. Helene Bank sier følgende i en artikkel på sidene til [For Velferdsstaten 23.06.15](#): *«Dokumentene inkluderte 11 fulle kapitler som det forhandles om, herunder tema som er svært kontroversielle og som tidligere har bidratt til å stanse forhandlingene i Verdens handelsorganisasjon (WTO). Disse tekstene var planlagt klassifisert som hemmelige i fem år etter at avtalen skulle tre i kraft. Det er altså en kamp om demokratiet som utspiller seg, på helt nye arenaer og på helt nye måter. De store lovnadene om vekst, sysselsetting og rett til å regulere, står seg ikke mot fakta i de lekkede dokumentene.»*

Handel med tjenester over landegrensene er allerede sterkt liberalisert, og det er usikkert hvor stor grad TISA-avtalen vil bidra til ytterligere vekst og sysselsetting. I en rapport fra Menon Economics, skrevet på oppdrag fra Næringslivets Hovedorganisasjon NHO våren 2016, heter det på side 30-31 at: *«Å vurdere hvor stor betydning TISA vil ha for norsk næringsliv fremover er ingen enkel oppgave. For det første vet man ikke omfanget av avtaleverket siden det fortsatt er på forhandlingsbordet. Det er hverken bestemt hvilke land som inngår i sluttavtalen eller hvilke områder avtaleverket vil dekke. For det andre er effekt både på for enkeltbedrifter og næringslivet som helhet vanskelig å kvantifisere. Det finnes etter vår kjennskap ikke noen studier som kan dokumentere forventet effekt på enkeltøkonomier av TISA. Det fleste studiene nøyer seg med å fastslå at tjenestehandel er svært viktig for verdensøkonomien og at frihandel generelt gagnar et lands økonomi.»*

Rapporten omhandler eksport av norske tjenester, og sier derfor svært lite om stillingen for offentlige tjenester i TISA. Det er allikevel verdt å merke seg at rapporten konkluderer med at TISA antagelig vil ha lite å si for norsk eksport på kort sikt, men at den *antagelig* vil gi positive effekter for norsk næringsliv over tid. Så vi vet altså fint lite om de effektene en slik avtale vil gi, utover antagelser og erfaringer med tidligere frihandelsavtaler.

Det blir derfor underlig når utenriksminister Brende i LO-Aktuelt nr 9/ 16 hevder at [«TISA tjener norske interesser»](#), - og at *«TISA vil virke positivt for våre offensive interesser internasjonalt, men den vil ikke true offentlige tjenester og velferdstilbud.»* Dette er jo interessant – all den tid vi slett ikke vet hvordan verken avtalen eller konsekvensene kommer til å bli, verken for norsk næringsliv eller for salg og kjøp av offentlige tjenester over landegrensene.

TISA er omstridt, da kritikere mener offentlige tjenester ikke er godt nok skjermet. Mange frykter at en TISA-avtale vil åpne for sterkere konkurranseutsetting og økt privatisering. Motstandere av avtalen bekymrer seg også for at reguleringer som skal beskytte helse, miljø, arbeidstaker- og forbrukerrettigheter svekkes, fordi disse kan bli betraktet som handelshindringer. Kritikere mener dessuten at forhandlingene kan ha negative følger for utviklingslandene, fordi TISA forhandles mellom hovedsakelig rike land utenfor WTO-systemet. De frykter at utviklingslandene etter hvert vil bli tvunget til å slutte seg til en avtale de ikke har fått anledning til selv å forhandle om.

Det har også kommet kritikk mot manglende åpenhet rundt TISA-forhandlingene.

På spørsmålet om TISA-forhandlingene er udemokratiske og hemmelige, svarer regjeringen nei: *«I vårt politiske system ivaretas hensynet til demokratiet først og fremst ved at forhandlingene av internasjonale avtaler foregår i regi av Regjeringen med basis i Stortinget og ved at Stortinget forelegges internasjonale avtaler for debatt og godkjenning. Dette er også tilfelle med TISA.»* [Spørsmål og svar om TISA-forhandlingene, regjeringen.no](#)

Ikke alle er like enige i at det er åpenhet rundt forhandlingene. Våren 2015 gikk fire tidligere ministre fra Senterpartiet og SV sammen, for å få regjeringen til å legge fram informasjon fra forhandlingene:

– *Det pågår forhandlinger som vil påvirke Norges muligheter til å sette standarden for eksempel arbeidstakerrettigheter og miljø, men vi vet ikke hvordan avtalen vil slå inn fordi vi har ingen versifiserte opplysninger, bare lekkasjer, sier utenrikspolitisk talskvinne i Sp, Liv Signe Navarsete til [Dagsavisen 11.05.2015](#)*

Navarsete og de andre tidligere ministrene pekte blant annet på rammeverket for TISA-forhandlingene, og at informasjon om blant annet klausulene bare er tilgjengelig som annenhåndsinformasjon fra Utenriksdepartementet. De fremmet derfor følgende forslag i [Stortinget 14.04 2015](#): *«Stortinget ber regjeringa leggje fram det som det no forhandles om i TISA-avtala, nøyaktig slik det står skrive inn i avtaleteksten, med det som per i dag finst av klausular, informasjon om klausulane og øvrig regelverk som legg føringar for dei sektorvise forhandlingane.»* [Innst. 338 S \(2014–2015\)](#) Forslaget ble nedstemt med argumenter om at offentliggjøring ville skade forhandlingene (Gunnedal 2015).

«Frys» og «skralle»

Frys- og skralle-mekanismen skal forhindre at landene utvider forskjellsbehandlingen. Disse mekanismene skal sørge for at det ikke settes i verk tiltak som forskjellsbehandler utenlandske og lokale aktører som er inne på markedet. «Frys» betyr at grad av avregulering fyses til det nivået som finnes på tidspunktet når avtalen trer i kraft. «Skralle» betyr at det bare går an å skru en vei, og det er i retning av flere avreguleringer.

Derfor vil det ikke være lovlig å redusere internasjonal konkurranse når den først er innført på de ulike tjenesteområdene i TISA. Da må det tillates mer avregulering, og avtalelandene vil ikke kunne gå tilbake til større grad av regulering. Dette vil være uavhengig av skiftende politikk, nye tjenestetyper eller økt kunnskap på et område.

”Frys og skralle”- klausulene vil bety at det ikke kan lages nye hindre for tjenester, dersom disse ikke er uttrykkelig listet opp som unntak når TISA-avtalen trer i kraft. Skrallebestemmelse betyr at et land ikke kan gjeninnføre en bestemt ordning som forskjellsbehandlet, og som den tidligere har fjernet på et område der landet har tatt forpliktelser. I praksis vil disse klausulene kunne gjøre privatisering og internasjonal konkurranseutsetting irreversibel. Slik låses også handlingsrommet for framtidige politikere og regjeringer. Og er en tjeneste først privatisert, vil ikke det offentlige kunne ta denne tjenesten tilbake igjen. Avtalen bygger dessuten på et prinsipp som sier at dersom nye tjenester kommer til etter at avtalen er inngått, skal ikke disse kunne unntas konkurranse. Oslo kommune valgte å ta tilbake sine sykehjemstjenester fra høsten 2015. Dette skjedde etter at kommune- og fylkestingsvalget ga et politisk flertall som ønsket å avvike de private sykehjemmene i Oslo. Dette ville det ikke vært mulig å gjøre med en TISA-avtale, på grunn av klausulene.

Det er uttrykt stor bekymring for at de såkalte ”frys og skralle- klausulene” i praksis vil gjøre det umulig for stat og kommune å ta tilbake konkurranseutsatte eller privatiserte tjenester. Dersom dette skjer, svekkes demokratiet fordi det politiske handlingsrommet skrumper inn. Gunnesdal (2015) skriver at mange av de reglene som inkluderes i TISA-avtalen går lenger enn dagens GATS-avtale for handel med tjenester. Dette kan binde framtidens politikere, fordi «frys og skralle»-klausulene vil gjelde alle områder som ikke aktivt er unntatt fra avtalen. Altså vil TISA-avtalen kunne legge sterke føringer både på politisk retning, og på politiske vedtak som skal fattes i framtida.

Regjeringen på sin side hevder at TISA ikke vil tvinge myndighetene til å privatisere eller deregulere noen offentlig tjeneste. «*Land som fremforhandler handelsavtaler kan beholde offentlige monopoler og regulere offentlige tjenester slik de selv ønsker*», skriver regjeringen på sine nettsider.

13.04.2016 skriver utenriksminister Brende i LO-aktuelt at [«TISA tjener norske interesser»](#). Brende hevder blant annet at «*TISA vil virke positivt for våre offensive interesser internasjonalt, men den vil ikke true offentlige tjenester og velferdstilbud. TISA vil heller ikke frata norske myndigheter retten til å regulere og kontrollere tjenester i offentlig sektor.*»

Utenriksministeren skriver også at det er [Flere misforståelser om Tisa](#), som er et tilsvarende svar til artikler skrevet av [Katrine Kleveland](#) og [Odd Tarberg](#), publisert på sidene til Fri Fagbevegelse 26.05.2016. Brende skriver blant annet at «*Norge har ikke forpliktet seg til å åpne offentlig tjenester som sykehustjenester, grunnutdanning, sosiale tjenester for utenlandske tilbydere. I disse sektorene vil det politisk handlingsrommet opprettholdes.*» Da er det viktig å huske på at dette bare vil gjelde for de offentlige tjenestene som uttrykkelig er unntatt fra forhandlingene. Tjenester som ikke listes opp, og som det kreves unntak for, kan ikke tas tilbake senere etter prinsippet «*List det, eller mist det*». Og det er akkurat dette som er problemet med «frys og skralle»-klausulene. Hva som er riktig, og hva som eventuelt er misforståelser når det gjelder TISA-forhandlingene, er det for øvrig umulig å dokumentere. Forhandlingene foregår tross alt i hemmelighet - godt skjult for innsyn fra offentligheten. Slik sett er det grunn til å fortsatt skepsis.

Public Services International, som representerer 20 millioner ansatte innen offentlig virksomhet i 154 land er skeptiske. Det samme er [The European Federation of Public Service Unions \(EPSU\)](#), på vegne av åtte millioner offentlig ansatte i Europa. Generalsekretæren i EPSU retter søkelyset mot virkningen TISA vil få for offentlige tjenester. Hovedmålsettingen i TISA er ifølge EPSU er nettopp «frys» - slik at eksisterende grader av liberalisering låses.

Slik vil TISA-avtalen bli en «enveiskjøring» sånn at offentlige tjenester i større grad vil bli konkurranseutsatt i tida framover. Det vil jo ikke bli mulig å ta tilbake områder som allerede er konkurranseutsatt. Det blir kun mer liberalisering, og ikke motsatt når «frys og skralle» benyttes. EPSU er generelt kritiske til den nye generasjonen handelsavtaler, som både TTIP og TISA er en del av. Det handler ikke lenger om toll, tariffier og importkvoter. Det handler om generell deregulering, liberalisering og økt markedsretting.

Vil offentlig omsorg komme under press på grunn av TISA?

Når den nye generasjonen handelsavtaler bygges rundt mekanismer som «frys og skralle», griper dette dypt inn i demokratiske prosesser. Hvis det politiske handlingsrommet begrenses og ensrettes, kan dette i sin ytterste konsekvens lede til en utvikling hvor offentlige tjenester som eldreomsorg, skole, barnehage, vannforsyning osv. i framtida styres ut fra rene profitthensyn. Det er verdt å merke seg at drivkreftene bak TISA-avtalen er store, internasjonale forretningslobbyer som bla. European Services Forum (ESF) og US Coalition of Services Industries (CSI). Dette er tunge økonomiske aktører, som naturlig nok arbeider for størst mulig profitt for selskapene.

Hvor står TISA-forhandlingene høsten 2016?

I mai 2016 leverte Regjeringen et revidert tilbud:

https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/tisa_revidert/id2500422/

Her sier regjeringen blant annet at : « Norges reviderte tilbud inneholder endringer som bedre reflekterer listeføringsmetoden som er tatt i bruk i Tisa.» Tilbudet inneholder videre en del tekniske korreksjoner i tillegg til enkelte presiseringer som vil gjøre tilbudet enklere å lese og mer gjenkjennelig for andre parter. Offentlig tjenester som sykehus, sosialtjenester og grunnutdanning er og vil forbli unntatt fra Norges forpliktelser i Tisa.»

I september 2016 lanserte Global Justice Network rapporten [What is Tisa, and why we need to stop it](#). Rapporten peker på at TISA-avtalen også har alvorlige konsekvenser for saker som ikke har med handel å gjøre. Dette kan være kontroll med bankene, arbeiderrettigheter og miljøhensyn. I tillegg må det diskuteres om tilgang til nødvendige, offentlige goder som vann og elektrisitet og vann skal markedsreguleres av store selskaper som først og fremst er ute etter profitt.

Høsten 2016 går det mot slutten av forhandlingene, ifølge Utenriksdepartementet. Nylig inviterte utenriksminister Børge Brende til uformelt ministermøte i Oslo: «*Utenriksminister Brende har i all stillhet invitert WTO-sjefen Roberto Azevêdo og ministre fra 24 land til uformelle drøftinger i Oslo for å få fart i liberalisering av verdenshandelen.*» [ABC-nyheter 31.08.16](#). Forhandlingspartene har en ambisjon om å avslutte forhandlingene i desember, og hva som kommer ut av TISA-avtalen gjennstår derfor å se.

Fem grunner til å stanse TISA

- TISA kan låse styringen av offentlige tjenester. TISA inneholder mekanismer som “frys” og “skralle”-klausulene, som gjør det vanskeligere å reversere privatisering og kommer til å sørge for større spillerom hos utenlandske selskaper.
- TISA er katastrofalt for klimaet. Avtalen stadfester tanken om “teknologinøytralitet” i energipolitikken. Det betyr at man ikke kan favorisere fornybar energi framfor kull, olje og gass.
- TISA betyr mer kasinokapitalisme. Avtalen vil undergrave forsøk på å styre finanssektoren og unngå en ny finanskrise.
- TISA truer personvern på nett. Avtalen lover å gi mye mer makt til selskaper som Google og Microsoft, slik at de kan sende og selge personopplysninger til land med mye dårligere personvern.
- TISA er spesielt ødeleggende for utviklingsland, fordi de kan bli hindret i å utvikle en offentlig sektor som de rike landene. Både land innenfor og utenfor avtalen blir rammet, fordi Norge og de rike landene vil tvinge avtalen gjennom i Verdens Handelsorganisasjon (WTO) senere, uten at utviklingslandene har vært med på forhandlingene i forkant.

Kilde: [Rapport Global Justice Network](#)

Spørsmål til diskusjon

Flere byer i Europa har erklært seg som TISA frie soner, blant annet Genève hvor TISA-forhandlingene pågår. TISA-frie soner er del av en større kampanje som omfatter en rekke byer og tettsteder i Europa. Dette gjelder 800 byer i Frankrike, og 90 kommuner i Sveits.

Se: <http://www.tisafri-kommune.no/om-oss/>

Også i Norge har flere kommuner erklært seg som «TISA-frie». Er dette aktuelt for din kommune?

Diskuter!

Kilder og lenker til mer informasjon

Rapporter og bøker

«Betydelig gevinst med TTIP» Norsk Utenrikspolitisk Institutt NUPI 2.11.16:

<http://www.nupi.no/Nyheter/Betydelig-gevinst-med-TTIP> (Her finnes lenke til rapporten «TTIP og Norge: Virkninger og handlingsvalg.» Arne Melchior, red.)

„Omfang og betydning av handel med tjenester for Norge– med særlig fokus på TISA-avtalen.

«Christian Svane Mellbye, Marcus Gjems Theie og Leo Andreas Grünfeld, MENON-rapport 50/2016

<https://www.nho.no/siteassets/nhos-filer-og-bilder/filer-og-dokumenter/internasjonalt/omfang-og-betydning-av-handel-med-tjenester-for-norge.pdf>

„What is Tisa, and why we nee to stop it“

Rapport 2016 utgitt av Global Justice Network

<http://www.globaljustice.org.uk/resources/what-tisa-and-why-we-need-stop-it>

«TISA-avtalens konsekvenser for helse- og omsorgstjenester i Norge.» Ebba Boye,

Nei til EU arbeidsnotat 2/2016

http://www.neitileu.no/media/publikasjoner/arbeidsnotater/arbeidsnotat_2_2016_tisa_avtalens_konsekvenser_for_helse_og_omsorgstjenester_i_norge

«Internasjonale handels- og investeringsavtaler – mulige virkninger på utdanningsområdet

Temanotat 4/2016. «Utdanningsforbundet

https://www.utdanningsforbundet.no/upload/Publikasjoner/Temanotat/Temanotat%202016/Temanotat_2016.04.pdf

Anne Austrem Bungler , Martin L. Grimstad ,Chr. Anton Smedshaug

«TTIP— Gigantene forhandler. Hva så for Norge?»

Agrianalyse Rapport 3 — 2015

<http://www.agrianalyse.no/file=3466>

NUPI-rapport nr. 7, 2014:» Transatlantisk frihandel og Norge.» Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI)

og NorStella, 11. august 2014. Bidragsytere NUPI (Del I): Stian Øby Johansen, Per Botolf Maurseth,

Hege Medin, Arne Melchior, Ulf Sverdrup og Marcus Gjems Theie. Bidragsytere NorStella (Del 2):

Olav G. Hermansen og Terje Borge Ols

<https://www.nho.no/siteassets/nhos-filer-og-bilder/filer-og-dokumenter/internasjonalt/nupi-og-norstella-2014-transatlantisk-frihandel--nupi-rapport-nr--7-20---.pdf>

«Transatlantisk trøbbel.

Handels- og investeringsvtale mellom EU og USA (TTIP)»

Rapport nr 3/2014 Manifest Senter for Samfunnsanalyse

<http://stop-ttip.dk/wp-content/uploads/2015/02/Handels-og-investeringsaftale-mellem-EU-og-USA-no.pdf>

«TTIP og TISA på 1-2-3. Handelsavtalene som truer demokratiet.»

Lars Gunnesdal, bok utgitt på Forlaget Manifest 2015

Artikler

«TTIP vil skape større forskjeller i Norge» Liv Signe Navarsete, Stortingets spørretime

Artikkel sp.no 09.11.16 <http://www.senterpartiet.no/meny-forside/ttip-vil-skape-storre-forskjeller-i-norge-article89517-12919.html>

„Landbruket kan bli rasert av TTIP“ Dagsavisen 3.11.2016

<http://www.dagsavisen.no/innenriks/landbruket-kan-bli-rasert-av-ttip-1.799991>

„Dropp Tisa nå“ Dagens perspektiv 21.10.2016

<http://www.dagensperspektiv.no/node/106289>

NRK: Frihandelsavtalen TTIP (samleside 2016)

<https://www.nrk.no/nyheter/frihandelsavtalen-ttip-1.12914957>

Norge skal få frihandelen på fote igjen:

Børge Brende arrangerer WTO-toppmøte i Oslo i oktober. ABC-nyheter 31.08.16

<http://www.abcnyheter.no/nyheter/2016/08/31/195239062/borge-brende-arrangerer-wto-toppmote-i-oslo-i-oktober>

«Nå vil Frankrike stoppe handelsforhandlingene med USA. Megaavtalen TTIP kan gå i vasken»

Øystein Kløvstad Langberg og Roar Østgårdsgjelten 30.08.2016

<http://www.aftenposten.no/verden/Na-vil-Frankrike-stoppe-handelsforhandlingene-med-USA-Megaavtalen-TTIP-kan-ga-i-vasken-603322b.html>

«Ikke forstyrr, vi forhandler fra dere.» Le Monde Diplomatique juni 2016

<https://www.lmd.no/2014/06/ikke-forstyrr-vi-forhandler-for-dere/>

„På med TISA-bremsen, Brende“ Katrine Kleveland, Fri Fagbevegelse 26.05.2016

<http://frifagbevegelse.no/loaktuelt/pa-med-tisabremsen-brende-6.185.372367.15102bb503>

„Børge Brende stadig villeiande om TISA-avtalen“ Odd Tarberg, Fri Fagbevegelse 26.05.2016

<http://frifagbevegelse.no/loaktuelt/borge-brende-stadig-villeiande-om-tisaavtalendet-er-alvorleg-at-utenriksministeren-held-fram-med-a-fore-folk-bak-lyset-nar-det-gjeld-tisaavtalen-som-norge-har-forhandla-om-i-tre-ar-utanfor-wto-skriver-odd-tarberg-6.185.372372.102844c0b7>

“FN ekspert: Investor- stat søksmål underminerer rettsstaten og demokratiet” Aniken Storbakk,

Handelskampanjen, april 2016 <http://www.handelskampanjen.no/nyhetsarkiv/fn-ekspert-investor-stat-sksmal-ma-stoppppppppeee>

«TISA tjener norske interesser»,

Børge Brende LO-aktuelt 13.04.2016.

<http://www.fagpressenytt.no/artikkel/tisa-tjener-norske-interesser>

«Den transatlantiske handelsavtalen vil få store følger for Norge. Men hvem bryr seg?» Karoline Steiro, Aftenpost 21.03.2016 <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Den-transatlantiske-handelsavtalen-vil-fa-store-folger-for-Norge-Men-hvem-bryr-seg--Karoline-Steiro-55892b.html>

„Mykje tyder på at det kan bli naudsynt å krevja folkerøysting om TISA-avtala.“ Liv Signe

Navarsete, Aftenposten 15.02.2016

<http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Liv-Signe-Navarsete-Eit-angrep-pa-det-norske-folkestyret-67072b.html>

“Folket i EU imot beskyttelse av investor” Anniken Storbakk, Handelskampanjen 16.01.2015

<http://www.handelskampanjen.no/nyhetsarkiv/folket-i-eu-imot-beskyttelse-av-investor>

„Seks ting du bør vite om TISA/TTIP“ 26.02.2015

http://www.velferdsstaten.no/Forsiden/?article_id=128373

«Demokratiets dårlige venner» Le Monde Diplomatique september 2014

<https://www.lmd.no/2014/09/demokratiets-darlige-venner/>

Nettsteder

Dette må du vite om TTIP og TISA

<http://frifagbevegelse.no/artikkel-6.158.227940.1ece86f789>

The European Federation of Public Service Unions (EPSU)

<http://www.epsu.org/article/mobilising-fair-global-trade-tisa-imminent-danger-public-services>

Folkeaksjonen mot TISA

<http://folkeaksjonenmottisa.blogspot.no/>

Nei til EU Kunnskapsbank

http://www.neitileu.no/kunnskapsbank/ttip_tisa

RORG-samarbeidet: Globalisering, handel og bærekraftig utvikling

<http://www.rorg.no/Artikler/3203.html>

ATTAC Norge: Handelsrettferdighet <http://attac.no/handelsrettferdighet/>

Wikileaks: <https://ttip-leaks.org/>

For Velferdsstaten

http://www.velferdsstaten.no/Tema/Verden/?article_id=131074

Regjeringen:

Regjeringen: [det norske åpningstilbudet i TISA-forhandlingene](#)

Regjeringen: [Norges redigerte tilbud pr 25.oktober 2016](#)

Spørsmål og svar om TISA-forhandlingene

<https://www.regjeringen.no/no/tema/naringsliv/handel/ud---innsiktsartikler/tidligere-nyhetsbrev/tisa-forhandlinger/id2341665/>

„Flere misforståelser om TISA“: Utenriksminister Børge Brende svarer på kritikk.

https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/innlegg_tisa/id2503751/

[illegible]

[illegible]

www.senterpartiskolen.no